

KÖNYVEK

Nagy Kalamász Ildikó

BARTAL ANNA MÁRIA: A SZOCIÁLIS FÖLD-PROGRAMOK – AVAGY AZ AKTÍV FOGLALKOZTATÁS – ÉS SZOCIÁLPOLITIKA A RURÁLIS TÉRSÉGEKBEN

(Acta Civitalis, 2001)

„Hálót adjunk a rászorulóknak, ne halat” – típusú aktív szociálpolitikai eszközök egyikének tekinthető az 1992-ben elindított szociális földprogram nevű kezdeményezés, ami az elmúlt tíz év alatt a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokban fellépő változások nyomán kialakult úgynevezett válságtérségek egyik lehetséges problémamegoldási módja. A program célcsoportja a munkanélküli jövedelemből vagy jövedelempótló támogatásból élő, a munkanélküliség és az elszegényedés által leginkább sújtott, elmaradott rurális térségek lakói.

Bartal Anna Mária könyve az első olyan mű, amely a szociális földprogramokat komplex módon vizsgálja: egyrészt elhelyezi magát a programot főként a szociális-, foglalkoztatási, és érintőlegesen az agrár-, kisebbségi, és területfejlesztési politikák hálójában, másrészt a program tényleges megvalósulásának, működésének, tehát a tíz év eredményeinek és kudarainak átfogó, kritikai elemzését adja.

A könyv háttérül szolgáló kutatás magukra a megvalósult programokra fókuszál, tehát a célcsoportot és a célterületet csak ott és olyan mélységekben érinti, ahol a téma ezt megkívánja. Így alapjában sem a munkanélküliekről, az elszegényedett rurális népességről, sem a leszakadó perifériákról nem kapunk átfogó képet. Amire hivatott a mű: a lehető legtágabb kontextusban elhelyezve vizsgálni a szociális földprogramokat, az alábbi két célt szem előtt tartva. Egyrészt a program keretén belül a leghatékonyabb választ adni a helyi társadalmi, szociális problémákra, másrészt megkeresni azt a módot, mely során a programok kedvezményezettjei a szociálpolitika alanyaiból az aktív foglalkoztatáspolitikai alanyaivá válnak.

A kutatás menetét és eredményeit bemutató központi részt két felvezető fejezet előzi meg. Az első általános áttekintést ad a kilencvenes évek munkanélküliségéről: kialakulásának okáról, és magát a munkanélküliséget érintő foglalkoztatás- és szociálpolitikai törvényi szabályzás alakulásáról. Ennek tükrében két, releváns következtetés állapítható meg: először is az, hogy a fent említett munkanélküliség problémáját valamilyen szinten érintő társpolitikákat az egymástól való szeparáltság, a tevékenységek össze nem hangoltsága jellemzi, másrészt az, hogy a tartós munkanélküliek a passzív ellátás nyomán kikerülnek a foglalkoztatáspolitikai hatásköréből, és a szociális háló védelmében a szociálpolitika alanyaivá válnak. A szociális válságkezelő programok ker-

tében, mint aktív szociálpolitikai eszközként elinduló szociális földprogram a juttatások mellett aktív személyi részvételt követel, érvényesül benne a foglalkoztatásra való törekvés. Tehát a program átjárhatóságot elősegítő hidat biztosít a szociál- és foglalkoztatáspolitikák között.

A második felvezető fejezet tulajdonképpen egy szociálpolitika-történeti kitérő: korabeli idézetekkel alátámasztva járja be az első szegénytörvényektől és inségakcióktól a produktív szociálpolitika megteremtéséig tartó út jelentősebb állomásait. A szociális földprogram ebben a kontextusban nem előzmény nélküli, hiszen az agrárnépesség megsegítésére már a 19. századtól kezdve naturálforrásokra épülő segélyezés volt jellemző, és a 20. század negyvenes éveiben megjelenő produktív szociálpolitika a hitel- és teljesítőképes családokra összpontosított, újabb megközelítésben pedig a fizikai és munkaképesség megőrzésére törekszik. A kilencvenes években megvalósuló szociális földprogramok központi koncepciójának elméleti alapjai tehát szervesen kapcsolódnak a produktív szociálpolitika által megteremtett „szociális állam” szemléletmódjához, gyakorlati és elméleti működéséhez. Persze nem árt kritikusan szemlélni magukat a megvalósult programokat, hiszen eltérő sikeresség jellemzi a különböző helyen és időben különböző természetbeni és szakmai adottságokkal bíró kezdeményezéseket.

A harmadik fejezetben átfogó szociológiai elemzést kapunk a szociális földprogramok egy évtizedes működéséről, eredményeiről. A fejezet első része az általános jellemzőket mutatja be: a programok indulásának körülményeit, területi hatókörét, célcsoportját, támogatási formáit, birtokviszonyait, szervezeti formáit, támogatási forrásait és formáját, magát a támogatási rendszert és ennek változását, fejlődését. Ami szociológiai szempontból igazán izgalmas az a megvalósult programok 89 százalékára kiterjedő kétéves kutatást összefoglaló második rész. A vizsgálat legfontosabb eredményének a különböző releváns tényezők által felállított földprogramtípusok meghatározását tartja a szerző. A tényezők három kategóriába foglalhatók össze: úgynevezett bemeneti feltételekként tartja számon a földrajzi, társadalmi és környezeti adottságokat, valamint a programok működési és szervezeti jellemzőit; ezek mellett a termelési és gazdálkodási mutatók; illetve az ellátások jellege meghatározó. Az első kategóriába az önellátást biztosító úgynevezett naturális programok sorolhatóak, a másodikba az önellátás mellett kiegészítő jövedelmet is biztosító úgynevezett naturális-korrektív programok, a harmadikba az önellátás és kiegészítő jövedelem mellett gépi szolgáltatást is biztosító úgynevezett korrektív-naturális és a negyedikbe mindezek mellett az árutermelés illetve őstermelővé válás lehetőségét is biztosító programok. Erre a négy kategóriára, ha úgy tetszik, mint belső fejlődési útra is tekinthetünk, hiszen a szociális ellátásból egy aktív foglalkoztatási program megvalósulásáig jutottunk el, ami a program szociálpolitika és foglalkoztatáspolitikai közötti átvezető szerepének a lehetséges bizonyítéka.

Arról hogy a valóságban ez helyi szinten miként, milyen kihívások árán valósult meg, a legutolsó fejezetben olvashatunk, melyben több mintaprogramot mutat be a szerző. Ezek különösen tanulságosak lehetnek azok számára, akik hasonló kezdeményezést próbálnak működtetni.

Összegzésképpen elmondható, hogy a válságkezelő programként indult szociális földprogram egy évtized alatt megtalálta saját medrét, működőképes, bejártott rendszerré vált. Ez szociálpolitikai, foglalkoztatáspolitikai és regionális politikai szempontból sem lényegtelen. Az ország regionális különbségeinek csökkentése

szempontjából elengedhetetlen a leszakadó rurális térségek krízishelyzetének orvoslása, ami különösen aktuális problémaként jegyezhető – hogy messzebb ne menjek – az uniós csatlakozásunk szempontjából. A programok integratív hatékonysága révén a tartós munkanélkülieket egyrészt a szociális ellátórendszerben tartja, másrészt a tartós foglalkoztatás felé vezeti. Ezért is tartom – mindenek előtt – hasznosnak a könyvet, amely ugyan nem lépi át az ország határait, tehát sem az érintett politikákat, sem magát a programot nem vonatkoztatja az uniós mércékhez.